

Чого чекати від українського кіно: лінія розлому

Юлій Швець

Сьомий пітчінг кінопроектів, що претендують на державну фінансову підтримку, завершився в середині грудня 2014 року з розпливчастим результатом.

Позитивним є те, що конкурс відбувся у визначені терміни (протягом півроку), результати другого етапу відбору було оголошено через кілька тижнів. Змінилися граничні обсяги коштів, на які можуть претендувати кінематографісти. Більшість ігрових повних метрів наполягали вже на сумі близько 10 мільйонів гривень, документальні зупинялись на позначці скромнішій – близько 800 тисяч; 10-хвилинні мультфільми – на 600 тисячах.

Усі ж гарні розмови про «зиму, що нас змінила», закінчились майже повною відсутністю проектів, що констатували хоча б якісь зміни. Якщо сценарій (тематика) багато чого визначає в успіху майбутнього фільму, то вже тепер можна робити певні прогнози. Подальша доля більшості проектів-переможців викликає, звісно, не більше оптимізму, ніж рішення Експертної комісії: картина реальності, зображена майже у всіх конкурсних проектах – навіть у відверто спекулятивному та казковому «Люксембурзі» Мирослава Слабошпицького, що отримав найбільшу кількість балів і де сильно помітна жіноча манірність та бажання «продовжити самозадоволення» «Ядерними відходами», – зовсім нехтує запитаними суспільства та відрізняється від тієї, про яку рік тому мріялось на Майдані чи ту, що бачимо наразі на сході країни.

Наполовину оновлений склад Експертної ради розглянув цього разу проекти у більш структурованих (відносно п'яти попередніх пітчінгів – шостого не було) сесіях і показав їм суддівські картки з таким «середнім балом»:

- Ігрові фільми, розраховані на широку глядацьку аудиторію: «Її серце» (37,9), «Троє» (36,9), «Червоний» (35,8), «Клієнт» (33,0), «Ржака» (32,2), «Кайдашева сім'я» (26,2);
- Ігрові авторські фільми (спільне виробництво): «Люксембург» (44,0), «Вулкан» (41,1), «Бабин яр» (40,1);
- Ігрові комерційні фільми (спільне виробництво): «Коли падають дерева» (38,1), «Цариця Дніпра» (33,7);
- Ігрові фільми на тему «Подвиг героїв, які віддали життя за Україну, та вшанування їх пам'яті»: «Дім» (38,1), «Будинок слова» (33,0), «Гвардія» (30,1);
- Дитячі ігрові повнометражні фільми: «Бобот» (37,6), «Небесний вартовий» (35,7);

- Дебютні фільми (загальна кількість 12): середній бал від 26,8 до 18,4;

- Анімаційні фільми (всього 14): середній бал від 40,5 до 32,1;

- Неігрові фільми (всього 25): середній бал від 42,5 до 29,0;

- Неігрові фільми на тему «Подвиг героїв, які віддали життя за Україну, та вшанування їх пам'яті» (всього 6): середній бал від 41,4 до 38,0.

Загальний висновок: важко собі уявити жанрову частку цього кіно (виходячи з експертних оцінок) у прокаті, а артхаузу – в притомному людському контексті. Щоб встановити хоч якісь зв'язки із сьогоденням, глядачеві потрібно буде проявити неабияку фантазію і відсікти зовсім неактуальне й те, що, на його думку, не відповідає дійсності. Відсікати доведеться чимало.

Поставивши собі за мету проаналізувати елементи сюжету та жанрові особливості хоча б перших трьох тематичних сесій, можемо засвідчити, що у відносній безпеці залишиться небагато проектів. Серед них – «ретро-драматичний», справді вишуканий сюжет «Її серце» Ахтема Сейтаблаєва (під час Другої світової війни вісімнадцятирічна кримська татарка Селіме рятує кілька десятків єврейських дітей, умовивши їх перейняти місцеві звичаї та змінити віру), в якому притаманну більшості проектів проблему вербальної фальші гіпотетично може бути розв'язано радикальним способом: герої тут можуть розмовляти німецькою та кримськотатарською (можливо, ідиш), але з огляду на патріотизм режисера цього, звичайно, не станеться.

Там же, де героїв не позбавляють української (умовної чи безумовної) мови, загальним трендом (у повному й короткому метражі) залишиться відродження (продовження) артхаузної традиції в її кострубатенькому варіанті. Для світової ідентифікації нашого кінематографа, на думку частини режисерів, згодиться що завгодно, тільки не предметно жанрове або українське поетичне кіно! Власне, генеральна концепція («дайте нашому кіно саморозвиватись органічно!») дає кожному прошарку кінематографістів тематично-стилістичну частку в українському кіно. Мажорам – мажорне, дівчатам – дівоче, бізнесменам – бізнес, інтелектуалам – інтелектуальне, ар'єргарду – свинячий хвостик, і навіть не надто розумним – не зовсім

розумне. Вільна стихія органічної творчості! Тільки про-
шарки її нерівномірні, тому перевагу має енергійний, а не
талановитий (за окремими, звичайно, винятками).

Бажанням не тільки відтворити соціальну реальність,
а й показати зарозумілому Заходу принади українсько-
го степу (дія відбувається в Херсоні) характеризується
драма-комедія «Вулкан» Романа Бондарчука, що багато в
чому полемізує з вищеозначеною концепцією «п'ятдесяти
відтінків сірого». Власне, це не фільм, а протитанковий
снаряд, випущений по пропагандистській машині, що
форматує мізки західного обивателя. Зовсім недавно
ми прагнули подати цьому обивателю позитивний імідж
країни, й тим дивніше було бачити, як швидко це стало-
ся... Рафінованого німця-перекладача з місією ОБСЄ від-
правляють у прифронтове українське містечко. Там він
знайомиться з харизматичним «дядько Вовою», який тут
же втягує сором'язливого іноземця в бізнес-проект: від-
шукувати та продавати сучасним німцям кістки та уцілілі
речі солдатів Другої світової війни. А місцева Марушка
робить не надто впевненого в собі, нещасливого в шлюбі
інтелігента справжнім мужчиною... Героя, як губка вологу,
всмоктує в себе місцевий клімат, і він у південному піску
загрузає, тому що, бачте, поезія... Не зрозуміло тільки, як
жанрова домінанта комедійності поєднується тут із «при-
фронтовою атмосферою» та «бізнесом на кістках» (утім,
перше, як відомо, Кустуриці вдавалось, то ж почекаємо
нашого результату).

Постановником фільму «Червоний» виступає Ахтем
Сейтаблаєв. Сюжет розводить по один бік барикади укра-
їнського повстанця Данила Червоного та радянського
льотчика Віктора Гурова; їм протистоять начальник табу-
ру майор Абрамов та ватажок кримінальників Коля Тайга
(прізвище без національної ідентичності). Українець і ро-
сіянин (повстанець і комуніст) домовляються між собою й
піднімають повстання. За звичних обставин вони, природ-
но, ідейні вороги. Тільки необхідність «дружити проти
третього» робить їх соратниками – однак чи надовго іди-
лія?.. Намальований авторами портрет колишнього ра-
дянського суспільства (саме колишнього, яке дуже відріз-
няється від нинішнього, постреволюційного) вельми точ-
ний. Але цей портрет саме колективний, соціологічний,
позбавлений суб'єктивності й живих ознак. Необхідні в
пригодницьких фільмах яскраві сюжетні оберти витісня-
ють туг життя, а гебешна підступність робить зайву рекла-
му «новому варварству». Вороги не зближуються ідейно,
їх праця не переростає в щось більше, їхня дружба ситуа-
тивна. То про що фільм? Про необхідність мати під рукою
«третього», бажано етнічно неблизького, аби продовжу-
вати бути, так би мовити, «навіки разом»?

Український вестерн «Троє» Віталія Потруха розповідає
про трьох, як водиться, різних за характером друзів, що
на початку ХХ століття намагаються встановити справед-
ливість там, де не діє нічого. На думку продюсера Ігоря
Савиченка, події у фільмі актуальні та перегукуються з тим,
що ми переживаємо сьогодні. Поживемо – побачимо.

«Клієнт» Марини та Оксани Артеменко – це кілька корот-

кометражних історій, пов'язаних однією багатоповерхів-
кою. Домінуючий жанр – добре скроєна комедія ситуацій,
про яку неможливо сказати щось, окрім «сакраментально-
го»: «чи на часі?».

Ще одна «комедія» під дикою, тупою й, як на мене, зовсім
несмішною назвою «Ржака» Дмитра Томашпольського.
Вона, можливо, розкаже місцевим аборигенам (як про
земляків, певно, думає режисер) за всіма ознаками авто-
біографічну історію про «визнаного світом»(?) режисера
артхаузу, якого викрадають незнайомі та під загрозою
смерті вимагають, аби він зняв фільм, від якого глядачі не
просто сміятимуться, а іржатимуть, як коні. Проблема в
тому, що розсмішити режисер має 12 фріків без почуття
гумору, серед яких гінеколог і член «комісії з питань мо-
ралі» (стилістику анотації збережено). Режисер добре
розуміється на гуморі вище пояса? Ключову тезу в про-
екті винесено, як водиться, за дужки. Що тут первинне
– претензія на режисерські саморефлексії, дисертація на
тему психології творчості, зокрема теорії комічного? Чи
універсальна відповідь на всі запити суспільства: «все дур-
ня!»? Чи це цілковита маячня? Актуальність таких питань
в більшості членів Експертної комісії інтересу не викли-
кала, адже в комедіях, як і в авантюричних проектах, завжди
неможливо вгадати, звідки в них «ноги-руки ростуть».

Цікаву, зокрема й за кількістю спецефектів та фантазмаго-
ричних епізодів, трагікомедію «Кайдашева сім'я» планує
зняти Іван Войтюк у співпраці з Театральною компанією
«Бенюк і Хостікоєв», якщо, звісно, на цей римейк сучас-
ної театральної постановки (та й фільму 1990-х) знайдеться
шістдесят мільйонів гривень.

У соціально-кримінальній драмі «Коли падають дерева»
Марисі Нікітюк «...Лариса вирішує втекти з дому з допо-
могою свого коханого – молодого бандита Шрама, якого
розруха і безробіття штовхнули на кримінальну стежку.
Зруйновані життєві ілюзії, розчарування і крах дитячих
надій розкриваються на фоні деградації та розрухи укра-
їнської периферії», – йдеться в описі проекту на сайті ком-
панії. Дія відбувається в невеличкому селі під Харковом,
де годинник зупинився – там вічні 90-ті – що тут удієш?

У пригодницькому детективі «Цариця Дніпра» Олексія
Шапарева все починається ще на початку минулого столі-
ття. Високопоставлені шпигуни, молоді не запилені
красуні, що вмють вести власне розслідування, сяюча
палуба шикарного корабля, що курсує з Києва до Одеси
й навпаки (як, враховуючи дніпровські пороги, – не
роз'яснюється)... Одне слово, екзотика.

Підсумовуючи сказане, маємо констатувати: вибірково
безцеремонне використання з боку деяких кінорежи-
серів тематичних ідей очевидно важливої для них куль-
тури, звісно, викликає в нас критичне «занепокоєння». А
дже чимало згаданих проектів видаються достатньо
умовними порівняно зі своїми автентичними аналога-
ми, не маючи стосунку до часу й простору, в якому жи-
вемо ми. Ось життя, а ось кіно, – споглядаючи процес,
подейкують знайомі журналісти... Ніби два середовища,
які не перетинаються, а насправді мають бути одним.

Вихідний стан їхній, мабуть, може бути досягнутий лише енергійним струшуванням.

«**Бабин Яр**» Сергія Лозниці – ця трагедія більш ніж піввікової давнини, поряд зі згаданою на початку драмою «Ї серце» Ахтема Сеїтаблаєва, схоже, має реальний шанс стати найбільш адекватною відповіддю сьогоднішнім викликам. «Три дні. Тисячі доль. Десятиліття мовчання», – мовиться в анотації до проекту. Втім, за словами режисера, кульмінаційна сцена масового вбивства людей займе двадцять хвилин екранного часу, все інше: пошуки відповіді, чому так сталося, що призвело до руйнації сучасності? Трагедія таки трапляється, й, у цілому, зрозуміло, що це трагедія не тільки Бабиного Яру. Її масштаб виходить за рамки свого часу та простору, як завжди у Лозниці, торкаючись і рівня Космосу, й долі сучасної маленької людини. Зокрема, й долі нашої країни у її 800-літньому протистоянні з сусідкою-клептоманкою, що близько трьохсот років тому вкрала назву, а нині прагне вкрати нашу ж тисячолітню історію... Ситуація у фільмі, схоже, навіть не трагедійна – це якась жаклива інверсія розхожої максими про середньовічну нетерпимість, диспозиція апокаліптична, що не віщує ніякого виходу, навіть у формі кривавої бійни. Про що фільм? Про минуле? Про сучасне? Про майбутнє? Розглянуті проекти (за кількома винятками) дають підстави вважати, що «значний прорив» українського кіно (на рівні проектів) знову дає лише свіжий «привід для роздумів». І насамперед такого характеру: за підсумками 2014 року «Хвороба кохання» Томашпольського, незважаючи на «комедійну» складову, зібрала в прокаті аж 500 тис. грн; артхаузно-чорнушне «Плем'я» Слабошпицького – 390 тис. грн; а історичний епос «Поводир» Саніна за перших півтора місяця прокату – 14 млн грн, чим побив рекорди за час Незалежності. Результати апробації українських фільмів прокатом досить красномовні, коли не сказати більше!

Підсвідоме сприйняття або ж неприйняття з боку глядача в цих фільмах **традиції різних культур** указує на справжню лінію розлому в українському суспільстві, а також і на її проекцію в українському кіно, й зовсім не ту, де її шпучно малюють. Адепти російської ліберальної культури в Україні впевнені, що це конфлікт між мистецтвом і антимистецтвом, зараховуючи себе до поборників першого. «Патріотизм знову кладе на лопатки художній смак, а добро нокаутом перемагає розум», – до цього зводяться типові байки про фільм «Поводир». Але на чиему боці смак? На чиему розум? Чи не на тому ж, де добро та патріотизм? «Народні страждання і кобзарів» ліберали протиставляють «яскравим сучасним проектам». Але ж «Поводир» каменя на камені не залишає від таких «висновків», стверджуючи, що модерна національна культура може поєднати й народні страждання, і яскравість, і кобзарів, і сучасність.

Лінія цього розлому проходить і через наполовину оновлену Експертну комісію Держкіно. Якимось боком пройде вона і через Міністерство культури, яке остаточно вирішить, яку з культур – російсько-ліберальну чи модерну українську (вартісну та конкурентну) – українці надалі стануть підтримувати.

3 приводу оскарманії

Нещодавно довелося слухати виступ перед учнями і вчителями одного з діячів Чернігівського земляцтва, який бідкався, що Олександрові Довженку досі не присвоїли звання Героя України. Ось він – наш рідний абсурд! Замість того, аби розказати школярам про Довженкове розуміння краси, замість думати, як гідно увічнити пам'ять кінорежисера і письменника (зокрема посприяти вже запланованій реконструкції музею в Сосниці), як пропагувати його фільми, землякові генія йшлося насамперед про нагороди. Наче від того фільми Довженка зростуть у ціні, щось додадуть до його величі. Та хоч би й чотири зірки Героя – нічого це не змінить, бо він уже давно класик світового кіно. І в наступних поколіннях, як і в нинішньому, хтось захоплюватиметься його фільмами, шукатиме в них нові смисли, а хтось закидатиме митцеві сервілізм і співпрацю з владою.

Цей виступ нагадав минулорічні скандали довкола Оскарівського комітету в Україні, які нарobili галасу в деяких ЗМІ: в цій бучі йшлося не про фільми і їхню якість, а про висунення кандидатур на здобуття «Оскара». Ті, що опинилися в меншості, обурились, висуваючи претензії до процедури, вважаючи власну думку єдиною правильною. Хоча всім зрозуміло: вкрай рідко буває одностайність в оцінках творів, адже в силу вступають суб'єктивні бачення, розуміння, смаки...

Але тут є парадокс: чим скромніші здобутки українського кіно останніх десятиліть, тим більше галасу довкола цієї американської нагороди. Схоже, що вона заворожила наших кінематографістів. Читачі, мабуть, пам'ятають, як Оксана Байрак, приступаючи до зйомок фільму «Аврора», зібрала з цього приводу журналістів і заявила, що фільм вони знімають з метою здобути «Оскар». Звісно, ніхто проти такого «скромного» бажання нічого не має, але навіщо так гучно його анонсувати? Здається, працюючи над наступними своїми фільмами, режисерка аналогічних заяв уже не робила. Цей приклад непоодинокий: самооцінки наших кінематографістів відчутно завищені. А дослухатися до альтернативних оцінок вони не мають охоти.

Нещодавно один відомий український кінорежисер попросив мене скласти список десяти кращих українських фільмів за роки Незалежності, аби показати їх народним депутатам, які, переглянувши їх, проїнялися б прагненням підтримати українське кіно на законодавчому рівні та якнайшвидше ухвалили б Закон про збір. Коли я такий список надала, він чомусь відмовився від свого задуму, повідомивши, що чекав більшого.

І на завершення. Федеріко Фелліні отримав за «Ночі Кабірії» два «Оскари». Наступні два його фільми викликали бурю пристрастей і в самій Італії, і за кордоном. За «Вісім з половиною», крім трьох «Оскарів», він одержав Золоту медаль навіть у Москві, яка не толерувала фільмам аж настільки суб'єктивного реалізму. А 1965 року в «Довгому інтерв'ю» він сказав таке: «Я ненавиджу всю офіційну, декоративну сторону нашого життя – церемонії, премії, необхідність виходити на сцену, приймати статуетки, дякувати, виголошувати промови... А задоволення я дістаю тоді, коли відчуваю довір'я до себе з боку інших». 1993 року, після того, як йому вручили «Оскара» за внесок у світове кіно, він повідав журналістам: «Я не знав, чи заслужив я це. Стільки симпатій, виразу визнання, стільки вдячних глядачів, стільки людей, від душі зацікавлених тим, що я роблю. Можливо, це значить, що мої фільми їм подобаються? Мабуть, так».

Лариса Брюховецька